

כמה יהודים ישנם?

ההיסטוריה של מפקד האוכלוסין בעם היהודי,
מימות משה רבינו, דרך המלכים שאול ודוד.
ואיך זה קשור לגבאי שמוודא שיש עשירי למנין?

חוברת למרצה

תובנות לחיים

טעימה מתורתו של הרבי

פרשת שקלים

THE
SHLUCHIM
OFFICE

לתרומות והקדשות צרו קשר info@jewishinsights.org
להורדת מערכי שיעור נוספים בקרו באתר www.JewishInsights.org/he

Published and Copyright 2024 by
Shluchim Office International
816 Eastern Parkway, Brooklyn,
NY 11213
718.221.0500
5784 - 2024

עימוד | מוסי וולוסוב
אתר אינטרנט | יובל כץ וישראל יסוצקי
אדמיניסטרציה | לוי שמטוב

ועדה מייעצת
הרב אשר דערן - קייפ-טאון, דרום אפריקה
הרב מנדי גרליצקי - תל אביב, ישראל
הרב לוי גרינברג - אלפטון, טקסס
הרב דוד גולדברג - סאו פאולו, ברזיל
הרב לוי שייקביץ - כפר חב"ד, ישראל
הרב מנדי גרינברג - טווינסבורג, אוהיו
הרב שמואל פרידמן - ב.ב. בלנקה, ארגנטינה
הרב יוסף יצחק בלוי - כינרת, ישראל
הרב חיים דרוקמן - לוצרן, שווייץ

ספרדית
תרגום ועריכה | הרב רפי טוויל

צרפתית
תרגום ועריכה | הרב יאיר אלבז
הגהה | ש. אלבז
עימוד | לוי אלבז

פורטוגזית
תרגום | מר יצחק דיין
עריכה | הרב ישעי' דיין
עימוד | מייק קטן

רוסית
תרגום ועריכה | הרב אלכסנדר גרישין
עימוד | ת. וולף

משרד השלוחים
יו"ר | הרב גדליה שמטוב
פיתוח | הרב מנדי שמטוב

עורכים
הרב אברהם גרינברג
הרב זושא גרינברג
משתתף בעריכה | הרב שלום בער חזן

עברית
עריכה לשונית | הרב לוי שייקביץ
הגהה | הרב מנחם וילהלם

אנגלית
תרגום ועריכה | הרב מענדל סופער
הגהה | הרב מענדל לברטוב

נוסד בימי השבעה לזכרון ולע"נ הרב גבריאל נח זוזגתו רבקה הי"ד הולצברג
שלוחי הרב' במומבאי, הודו

תוכן השיעור

א. ההיסטוריה של מחצית השקל.....5

הקב"ה הורה שכל יהודי יתן מחצית השקל, ומכסף זה יקנו את הקורבנות. בכל שנה בר"ח אדר היו מתחילים להכריז על חובת הנתינה, ובר"ח ניסן, לאחר שנאסף הכסף, היו הכהנים קונים את קורבנות הציבור לשנה הבאה. בימינו, שהמצווה לא נוהגת לפועל, נוהגים לקרוא את פרשת שקלים בסביבות ר"ח אדר לזכר המצווה (מקור 1), וגם בכדי שכשיבא משיח במהרה בימינו, נהיה מורגלים במצווה (מקור 2).

הציווי הראשוני ניתן בפרשת כי-תשא, ובו הקב"ה מנחה את משה שאם ירצה לספור את בני ישראל – שלא יעשה זאת בצורה ישירה אלא יספור את חצאי השקלים שהם יתרמו, וכך יינצלו בני ישראל ממגפה (מקור 3).

ב. שאול ודוד סופרים את העם.....7

דוד המלך ספר את העם בצורה ישירה, ועקב כך מתו אלפי יהודים במגפה. הגמרא במסכת ברכות מסבירה שדוד 'הוכוון' מלמעלה לטעות בדבר שכתוב במפורש בתורה – 'כי תשא את ראש', כעונש על שהוא התבטא שלא כהוגן על הקב"ה (מקורות 4-5).

הרבי מציין גם למסכת יומא, שקובעת שאסור למנות את ישראל בספירה ישירה, ומביאה ראיה לכך משאול המלך, שספר את חיילי צבא ישראל פעם באמצעות אבנים או טלאים. כשנחש העמוני התכוון ללחום בישראל, גייס שאול את צבא בני ישראל וספר אותם באמצעות אבנים (מקור 6), ובהכנות למלחמת עמלק, ספר שאול את החיילים באמצעות טלאים (מקור 7).

ג. יש ספירה ויש ספירה.....10

נשאלת השאלה, מדוע במסכת יומא מבססת הגמרא את איסור הספירה הישירה על סיפורי שאול בתנ"ך, במקום להביא הוכחה מהפסוק בתורה שבכתב 'כי תשא'.. ונתנו? והביאור הוא, שישנם שני סוגים של ספירה – ספירת מצווה וספירת רשות. כשהתורה אומרת 'כי תשא את ראש' היא מדברת על ספירת רשות שהיא אסורה, ובספירה כזו נכשל גם דוד. אך כשמדובר על ספירה לצורך מצווה, הגמרא הוצרכה להביא ראיה דווקא משאול, שהגם שהספירה אז היתה לצורך מצווה, בכל זאת הוא לא ספר אותם בצורה ישירה, אלא על ידי אבנים או טלאים.

באם הספירה שנאמרה למשה היתה רשות, מדוע אם כן הוא ספר את בני ישראל, הרי יש כאן סיכון של מגפה? והביאור הוא: משום שעל ידי מנין, מודגשת החביבות של בני ישראל בעיני הבורא.

ד. יש עשירי למניין?.....12

גם בבית-המקדש, ביצעו ספירה של אצבעות הכוהנים ולא של האנשים עצמם (מקור 8). וגם אנו, כשרוצים לספור באם יש מניין בבית הכנסת, אסור לנו לספור בצורה ישירה – אחד שתיים שלוש, אלא באמצעי עקיף. רש"י מציע שהמנהג בזמנו היה לומר את עשרת המילים של הפסוק "ואני ברוב

חסדך אבא ביתך וגו' ובסיום הפסוק ידעו שיש מנין.

בקיצור שולחן ערוך, שנכתב לפני כמאה וששים שנה, מובא שהמנהג הוא לומר את עשרת המילים של הפסוק "הושיעה את עמך" וגו'. שואל הרבי, מדוע השתנה המנהג? והרי פסוק זה עוסק גם בתוכן של הגעה לתפילה בבית כנסת! ומסביר, שבדורות האחרונים מפני הגלות הקשה ושכבר 'כלו כל הקיצין', הנה כאשר מתאסף מנין שאז מורגש באופן מיוחד הענין של השראת השכינה, מבקשים הם לכל לראש ישועה וגאולה לעם ישראל, ובהתאם לזאת נהגו לספור את המנין עם הפסוק "הושיעה את עמך" דווקא.

פתיחה

בפרשת שקלים, אנו קוראים על פרויקט איסוף תרומות שהיווה גם מפקד אוכלוסין. באותה הזדמנות מורה הקב"ה למשה, שגם מפקדי אוכלוסין בעתיד יעשו רק בצורה עקיפה, על ידי ספירת חפצים וכדומה, ולא באופן ישיר.

איסור זה נזכר שוב מספר פעמים במהלך ההיסטוריה, כאשר שאול ודוד המלך, סופרים את העם, והיה נוכח גם בבית המקדש בעבודת הכהנים. הכלל פוגש אותנו אפילו לקראת תפילה רגילה בבית הכנסת, כשהגבאי מבקש לדעת אם יש עשרה מתפללים.

מדוע אסור לספור את העם בצורה ישירה? מהי בכלל המשמעות של ספירה? ומהו הפסוק שמסייע לגבאי לספור בצורה כשרה?

השיעור לפרשת שקלים

משיחת שבת פרשת תשא ה'תשכ"ה, בלתי מוגה
תורת מנחם התוועדויות, חלק מ"ב, עמ' 284 ואילך

ומשיחת שבת פרשת ויקהל-פקודי ה'תשמ"ג, בלתי מוגה
תורת מנחם התוועדויות, ה'תשמ"ג, חלק ב', ע' 1137 ואילך

א. ההיסטוריה של מחצית השקל

מקור 1 ספר החינוך, מצווה ק"ה

לתלמיד
עמ' 3

מצוות נתינת מחצית השקל בשנה – שיתן כל אחד מישראל מבין עשרים שנה ומעלה בין עני בין עשיר מחצית השקל בכל שנה ליד הכהנים, שנאמר (שמות ל, יג) זה יתנו כל העבר על הפקדים. והיו מניחין הכל בלשכה אחת שבמקדש, ומשם היו מוציאים (שקלים פ"ד) לקנות תמידין ומוספין וכל קרבן הקרב על הצבור ונספיהם.

משורשי המצוה. שרצה הקדוש ברוך הוא לטובת כל ישראל ולזכותם שתהיה יד כלם שנה בדבר הקרבות הקרבים לפניו כל השנה בהתמדה ובענינים אלו הנזכרים, ושהיו הכל, אחד עני ואחד עשיר, שוים במצוה אחת לפניו להעלות זכרון כלם על ידי המצוה שהם כלולים בה יחד לטובה לפניו.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שקלים פ"א מ"א) שבאחד באדר משמיעין על השקלים, ושאלו דל שבדלים חייב בו, ואם אין לו שואל מאחרים או מוכר כסותו שעליו ונותנו, שנאמר (שמות ל טו) והדל לא ימעיט, ואינו נותן בפעמים הרבה אלא הכל בפעם אחת, והכל חייבין לתנם, (שקלים שם) כהנים לזים וישראלים, גרים ועבדים משחררין.

ונוהגת בזמן הבית שחייבים לתת אותה כל ישראל, בין העומדין בארץ או חוצה לארץ. ושלל בזמן הבית, אין חייב בה אדם ואפלו העומדים בארץ. והעובר עליה ולא נתנו בטל עשה, וענשו גדול מאד, שפרש עצמו מן הצבור ואינו בכלל כפרתו.

ועכשו בעונתינו, שאין לנו מקדש ולא שקלים, נהגו כל ישראל (מגילה כט א) לזכר הדבר לקרות בבית הכנסת בכל שנה ושנה, פרשה זו של כי תשא עד ולקחת את כסף הכפרים, בשבת שהוא לפני ראש חדש אדר, לעולם.

מקור 2 ספר התודעה, עמוד ר"כ ואילך

טעם נוסף

עוד טעם, לפיכך צווי חכמינו לקרא בפרשת שקלים במועדה, גם בזמן הזה – מהרה יבנה המקדש, ויהיו המצוות סדורות בידינו.

לתלמיד
עמ' 3

חביבות מיוחדת

וחביבה מצוה זו על ישראל, כי ממנה לומדים לאהבה את כל אחד מישראל אהבה גדולה, שהרי כלם שוים לפני הקב"ה, והגדולה שבפצבודות המקדשות, אלו קרבות הכפרה, נעשית על ידי כל ישראל בשנה, ואין עני ואין עשיר לפני המקום ולא קרוב ורחוק אלא הכל קרובים, וקרוב כלם עולה לריח נחוח לפניו, לכפר עליהם על כל עונותיהם.

שני ספרי תורה

שבת שקורין בה פרשת שקלים, מוציאים בבית הכנסת שני ספרי תורה: באחד קוראין בפרשת השבוע שבועה אנשים, ובשני קרא מפטיר בפרשת "כי תשא" שבה נאמרה מצוה מחצית השקל.

נקרא את הפסוקים בתורה שבהם נאמרה מצוות מחצית השקל, ואותם קוראים בבתי הכנסת גם בשבת שלפני ראש-חודש אדר, הזמן בו היה נהוג להזכיר לעם ישראל לתרום את מחצית השקל לבית המקדש מדי שנה.

מפקד אוכלוסין על ידי כסף

מקור 3 ספר שמות, פרק ל', פסוקים י"א-ט"ז

וַיֹּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

לתלמיד
עמ' 4

כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בַּפֶּקֶד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה כָהֶם גִּנָּף בַּפֶּקֶד אֹתָם. זֶה יִתְּנוּ כָל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֲשָׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה'.

כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִכֶּן עֲשָׂרִים שֶׁנֶּה וְנִמְעָלָה יִתֵּן תְּרוּמַת ה'. הָעֹשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהַדָּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחֲצִית הַשֶּׁקֶל לָתֵת אֶת תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם. וְלִקְחֶתָּהּ אֶת פֶּסֶף הַכֹּהֲנִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אוֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְכֹהֵן יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן לְפָנָי ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם.

פרשה זו נאמרה למשה רבינו במהלך תקופת ההתרמה לבניית המשכן וכליו.

בפרשת תרומה ובפרשיות שאחריה משה רבינו מצטווה על ההתרמה הגדולה של חומרי הגלם שנועדו ליצירת המשכן, ובהמשך לכך הקב"ה מפרט לפרטי-פרטים, איך בדיוק לבנות את המשכן ואת כליו, איך לתפור את בגדי הכוהנים וכו'.

בין הדברים, מציין הקב"ה למשה, שאם וכאשר ירצה משה לספור ולמנות את העם – שלא יספור אותם בצורה רגילה, אלא הם יהיו מיוצגים על ידי תרומת מטבע של 'מחצית השקל' אותו יתן כל אחד מבני העם. ספירת המטבעות שנתרמו תשקף כמה יהודים ישנם. בסיום הספירה הכסף יימסר כתרומה ל'אוהל מועד' (- המשכן) ותהיה כפרה לבני ישראל.

משה רבינו הוריד את הדברים מיד לעולם המעשה, וערך מגבית של מחצית השקל, בכדי לדעת כמה יהודים ישנם, ואת המטבעות ייעד ליציקת האדנים, שהיו עשויים מכסף.

לאחר כמה חודשים, כשנבנה המשכן, משה ערך מגבית נוספת של מחצית השקל למניית בני ישראל, ובכסף הזה קנה את הבהמות עבור 'קורבנות הציבור', ובכך הפך את כל בני ישראל לשותפים שווים בקורבנות אלו.

המגבית הזו הפכה למגבית שנתית. מדי שנה בשנה, במהלך חודש אדר, היו אוספים מחצית שקל מכל יהודי, ובראש חודש ניסן, היו קונים מכספי התרומה את קורבנות הציבור עבור השנה הקרובה.

הסיבה – מניעת מגפה

רש"י

כִּי תִשָּׂא. לְשׁוֹן קִבְלָה, כְּתֻבּוֹמוֹ; כְּשִׁתְּחַפֵּץ לְקַבֵּל סְכּוּם מְנִינָם לְדַעַת פְּמָה הֵם, אֵל תִּמְנֶם לְגִלְגָּלָתָהּ, אֵלָּא יִתְּנוּ כָל אֶחָד מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל וְתִמְנֶנָּה אֶת הַשִּׁקְלִים וְתִדַּע מְנִינָם.

לתלמיד
עמ' 4

מלבד הפן של אסיפת כספים למשכן או לקורבנות שהתמקדו בו, יש כאן תוספת אזהרה והוראה לבני ישראל ומנהיגיהם בדורות העתידיים לבוא שהנם רשאים לספור את עם ישראל בכל עת שיחפצו בכך, אך לא באופן ישיר במניית האנשים עצמם, אלא על ידי ספירת חפצים המייצגים את האנשים שנתנו אותם. הטעם לאיסור זה הוא, שספירת האנשים עצמם עלולה להביא לעין הרע ולגרום למגפה ר"ל.

ב. שאול ודוד סופרים את העם

<< הרבי

ביטוי בלתי רצוי

במסכת ברכות¹ מסופר שכיוון שדוד התבטא כלפי הקב"ה באופן בלתי-רצוי, "אמר לו הקב"ה... הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, דכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו וגו', מיד ויעמוד שטן על ישראל² וכתוב³ ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל".

לתלמיד
עמ' 5

בספר שמואל מסופר על המרדפים שערך שאול בניסיון לתפוס את דוד ולהורגו. באחד מהם, שאול התקרב לאזור שבו שהה דוד, ונשכב לישון. דוד, שידע ששאול נמצא בסביבה, התקרב אליו בחסות הלילה, חמק אל תוך המחנה ולקח משאול הישן את החנית וצפיחית המים שלו, שהיו מונחים לצידו. לאחר מכן התרחק אל הר סמוך, ומשם החל בדו-שיח עם המלך שאול, בו הוא מתחנן לפניו שיפסיק את הרדיפה האובססיבית אחריו.

בין הדברים הוא אומר לשאול "אם ה' הסיתך", כלומר אם ה' הוא זה שהסית אותך נגדי אזי "ירח מנחה", אתפלל לה' שיהפוך את מחשבתך הרעה נגדי לטובה, וה' יריח את מנחתך".

מבארת הגמרא שהקב"ה הקפיד על כך שדוד השתמש במינוח 'מסית', שכביכול הקב"ה מסית את שאול לדבר עבירה, ולכן הענישו מידה כנגד מידה.

מקור 4 מסכת ברכות, דף ס"ב, עמוד ב'

"אם ה' הסיתך בי ירח מנחה", אמר רבי אלעזר: אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד: "מסית" קרית לי? הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו. דכתיב: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו וגו'". מיד, "ויעמד שטן על ישראל", וכתוב: "ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל". וכיון דמניניהו לא שקל מינייהו כופר. דכתיב: "ויתן ה' דבר בישראל, מהבקר ועד עת מועד".

לתלמיד
עמ' 5

שנים לאחר מכן, כאשר דוד ישב על כיסא מלכותו, הוא החליט לבצע מפקד אוכלוסין. בתנ"ך לא מובאת סיבה מדוע החליט דוד למנות את העם. אין זאת אלא שכעונש על דבריו לשאול אז, "ה' הסיתך", ה' הסית את דוד לעשות מעשה שגרם לנפילת רבים מעם ישראל.

הספירה ועונשה

מקור 5 ספר שמואל ב', פרק כ"ד, פסוקים א'-ד', ט', ט"ו, י"ז-י"ח

ויסף אף ה' לחרות בישראל, ויסת את דוד בהם לאמר: "לך מנה את ישראל ואת יהודה". ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו: "שוט נא בכל שבטי ישראל, מדין ועד באר שבע, ופקדו את העם, וידעתי את מספר העם". ויאמר יואב אל המלך: "ויוסף ה' א-להיך אל העם בהם ובהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות, ואדני המלך למח חפץ בדבר הזה?"

לתלמיד
עמ' 5

3. שמואל-ב כד, א.

1. סב, ב.
2. דברי הימים-א כא, א.

לתלמיד
עמ' 5

וַיִּחְזַק דְּבַר הַמֶּלֶךְ אֶל יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי הַחֵיל, וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחֵיל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת הָעָם, אֶת יִשְׂרָאֵל.

יואב שר צבא דוד מנסה להניאו מכך אך דוד מתעקש למנות את העם. יואב נותר ללא ברירה והוא אכן יוצא למושבי בני ישראל וסופר אותם, כפי שציווה אותו המלך, וחוזר עם התוצאות:

לתלמיד
עמ' 5

וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת מִסְפַּר מִפְקְדֵי הָעָם אֶל הַמֶּלֶךְ, וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה-מֵאוֹת-אַלְפֵי אִישׁ חֵיל שִׁלָּף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ-מֵאוֹת-אַלְפֵי אִישׁ.

העונש לא איחר לבוא:

לתלמיד
עמ' 5

וַיִּתֵּן ה' דֹּבָר בְּיִשְׂרָאֵל, מִהַבְּקָר וְעַד מוֹעֵד. וַיָּמָת מִן הָעָם מִדֵּן וְעַד בָּאָר שְׁבַע שָׁבָעִים אֶלְפֵי אִישׁ. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל ה' בְּרָאתוֹ אֶת הַמִּלְאָךְ הַמִּכָּה בָּעָם וַיֹּאמֶר: "הֲנִיחָה אֲנֹכִי חֲטָאתִי וְאֲנֹכִי הַעֲוִייתִי, וְאַלֶּה הַצֹּאן מִה עָשׂוּ? תְּהִי נָא יְדָדִי בִּי וּבְבֵית אָבִי". וַיָּבֹא גַד אֶל דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא, וַיֹּאמֶר לוֹ: "עֲלֶה הָקֵם לָהּ מִזְבֵּחַ בַּגֶּרֶן אֲרוֹנָה הַיְּבֵסִי".

הנביא גד מורה לדוד להקים מזבח בגורן ארוונה היבوسی (השטח בהר המוריה עליו הוקם לימים בית המקדש). דוד אכן מקים את המזבח לה', וכך נעצרת המגפה.

<< הרבי

ספירה כראוי

לתלמיד
עמ' 6

ובמסכת יומא⁴ שנינו: "אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, דכתיב⁵ ויפקדם בבזק (לשון שבירי חרסים, נטל כל אחד ואחד חרס והשליך לפניו ומנו החרסים).

מקשה על כך רב אשי: מנין ש"בזק" זה שבכתוב לשון שבירה הוא? ושמה שם עיר הוא, כמו שנאמר⁶ "וימצאו את אדני בזק בבזק" (שופטים א, ה) הרי שבזק שם מקום הוא! אלא מכאן הראיה: נאמר: "וישמע⁷ שאול את העם ויפקדם בטלאים" (שמואל א' טו, ד), הרי שלא מנה אותם אלא את הטלאים, שכל אחד נטל טלה מעדר המלך והעמידו במקומו.

מקור 6 ספר שמואל א', פרק י"א, פסוקים א'-ח'

לתלמיד
עמ' 6

וַיַּעַל נָחָשׁ הָעֲמוֹנִי וַיַּחֲזֵן עַל יָבֵשׁ גִּלְעָד. וַיֹּאמְרוּ כָּל אַנְשֵׁי יְבִישׁ אֶל נָחָשׁ: "כָּרַת לָנוּ בְרִית וְנַעֲבֹדָה". וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם נָחָשׁ הָעֲמוֹנִי: "כִּזְזֹאת אֶכְרֹת לָכֶם בְּנִקּוֹר לָכֶם כָּל עֵין יָמִין וְשְׁמִיתִיהָ חֲרָפָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל".

וַיָּבֹאוּ הַמִּלְאָכִים גִּבְעַת שְׁאוּל וַיְדַבְּרוּ הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאוּ כָּל הָעָם אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ. וַהֲנִיחָה שְׁאוּל בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר מִן הַשָּׂדֶה, וַיֹּאמֶר שְׁאוּל: "מִה לָּעָם כִּי יִבְכּוּ?". וַיִּסְפְּרוּ לוֹ אֶת דְּבָרֵי אַנְשֵׁי יְבִישׁ.

וַתִּצְלַח רוּחַ אֱ-לֹהִים עַל שְׁאוּל כְּשִׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַיַּחֲר אַפּוֹ מְאֹד. וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר וַיִּנְתַּחֲהוּ, וַיִּשְׁלַח בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל בְּיַד הַמִּלְאָכִים לֵאמֹר: "אֲשֶׁר אֵינְנוּ יֹצֵא אַחֲרֵי שְׁאוּל וְאַחֲרֵי שְׁמוּאֵל – כֹּה יַעֲשֶׂה לְבָקְרוֹ". וַיַּפֵּל פָּחַד ה' עַל הָעָם, וַיֵּצֵאוּ כָּאִישׁ אֶחָד.

נחש העמוני מאיים במלחמה נגד ישראל, ואומר שמוכן לכרות איתם ברית בתנאי אחד – שינקרו את עינו הימנית של כל אחד מבני העם...

4. כב, ב (ובפרש"י)
5. שמואל-א יא, ח.
6. ס' שופטים א, ה.
7. שמואל-א טו, ד.

בני ישראל ממהירים לשאול שיציל אותם. שאול אוסף את הצבא, יוצא למלחמה ומביס את נחש העמוני.

לקראת היציאה למלחמה, שאול חייב לספור כמה חיילים יש לו. הוא עושה זאת בדרך מיוחדת:

וַיִּפְקְדֵם בְּבִזָּק, וַיִּהְיוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף, וְאִישׁ יְהוּדָה שְׁלֹשִׁים אֶלֶף.

לתלמיד
עמ' 6

רש"י

וַיִּפְקְדֵם בְּבִזָּק. רבוֹתֵינוּ אָמְרוּ (יֻמָּא כב ב): בְּשִׁבְרֵי חֲרָסִים. לְשׁוֹן אַחֵר: בְּבִזָּק, בְּאַבְנִים, שֶׁנִּטְל מִכָּל אֶחָד אֶבֶן וּמִנָּאֵם.

גם כהכנה למלחמת עמלק שאול היה צריך למנות את ישראל, וגם אז הוא עשה זאת בדרך עקיפה. הוא אמר לכל אחד לקחת טלה מהצאן של המלך ולשים אותו במקום מסוים, ואז ספרו כמה טלאים יש שם.

מקור 7 ספר שמואל א', פרק ט"ו, פסוקים א'-ד'

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שְׂאוּל: "אֲתִי שָׁלַח ה' לְמִשְׁחָה לְמֶלֶךְ עַל עַמּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וְעַתָּה שָׁמַע לְקוֹל דְּבָרֵי ה': כֹּה אָמַר ה' צִבְאוֹת פְּקֻדָּתִי אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּלֶךְ לְיִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּדֶרֶךְ בַּעֲלָתוֹ מִמִּצְרַיִם. עַתָּה לֵךְ, וְהַפִּיתָה אֶת-עִמָּלֶךְ. . וַיִּשְׁמַע שְׂאוּל אֶת הָעָם וַיִּפְקְדֵם בְּטָלָאִים, מֵאֲתִים אֶלֶף רִגְלֵי וַעֲשָׂרַת אֲלָפִים אֶת אִישׁ יְהוּדָה.

לתלמיד
עמ' 6

רש"י

וַיִּפְקְדֵם בְּטָלָאִים. אָמַר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, שִׁיקָה טָלָה מִצֹּאֲנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְאַחֵר כֶּן מִנֶּה אֶת הַטָּלָאִים, לְפִי שֶׁאֶסּוּר לְמִנּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר בָּם (בראשית לב יב): לֹא יִסְפֹּר מֶרֶב.

ג. יש ספירה ויש ספירה

<< הרבי

ראיה מן התורה או מנ"ך?

ולכאורה אינו מובן⁸:

לתלמיד
עמ' 7

מהו הטעם שבמסכת יומא למדים האיסור למנות את ישראל ממה שכתוב בשאול "ויפקדם בבזק" או "ויפקדם בטלאים", ולא ממה שכתוב "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו גו", כמו במסכת ברכות - בה בשעה שהלימוד מהפסוק "כי תשא גו" הוא "דברי תורה", ואם כן, הרי זה איסור מן התורה (ולא רק מדברי קבלה, כמו הפסוקים "ויפקדם בבזק" או "ויפקדם בטלאים"), והוא "דבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו"?

לאחר שקראנו במסכת ברכות את הסיפור על הכישלון של דוד בספירת העם הישירה, אף שכל ילד ב'חדר' יודע זאת מכך שכתוב בתורה "כי תשא את ראש", באה הגמרא במסכת יומא, ואומרת שאסור לספור את בני ישראל, אך לומדת את זה מהסיפורים על שאול בתנ"ך. הדבר תמוה: הרי יש פסוק מפורש בתורה שאוסר זאת! וגם הגמרא במסכת ברכות מזכירה אותו, ומתארת שזהו דבר שכל ילד יודע אותו. אז מה פתאום במסכת יומא נזקקים לסיפורי שאול בשביל להוכיח את האיסור?

ועוד ועיקר: מה שכתוב בשאול "ויפקדם בבזק" או "ויפקדם בטלאים" - הרי אין זה חידוש שנתחדש בבית דינו של שאול, שאין זה מחייב את בית דינו של דוד שיכולים לסבור באופן אחר (כפי שמצינו שהיו חלוקים ביניהם כו'), אלא הנהגת שאול באופן כזה הייתה בגלל מה שכתוב "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כופר נפשו גו", ואם כן, למה למדים האיסור מהנהגת שאול, ולא מהפסוק "כי תשא גו" ונתנו איש כופר נפשו" עצמו?!

לתלמיד
עמ' 7

השאלה מתחזקת: הרי אם היינו למדים זאת רק מהנהגת שאול, זה לא דבר שמחייב את דוד לנהוג כך גם הוא. אלא שהראיה האמיתית לאיסור הספירה היא מן התורה. ואם כן, מדוע הגמרא לומדת זאת דווקא מסיפורי שאול?

ספירה לדבר מצווה וספירה לדבר הרשות

ובהכרח לומר כדברי המפרשים⁹ שמחלקים בין דבר מצווה לדבר הרשות:

לתלמיד
עמ' 7

במסכת יומא נאמר במפורש "אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצווה", ועל זה הובאו הפסוקים "ויפקדם בבזק" ו"ויפקדם בטלאים", שמנינים אלו היו לצורך המלחמה - "לדבר מצווה"; ולכן לא הובא שם הפסוק "כי תשא גו", שעוסק במנין שאינו דבר מצווה אלא רשות, כמשמעות לשון הכתוב "כי תשא", וכפי שמדייק רש"י: "כשתחפוץ .. לדעת כמה הם", והיינו, שזהו דבר הרשות שתלוי ברצונו של משה.

ובאופן כזה היה גם המניין בימי דוד (שמזכיר רש"י בהמשך פירושו), שעל זה מביאה הגמרא בברכות את הפסוק "כי תשא גו" - שמנין זה לא היה לצורך מצווה, כפי שמוכח מזה שיואב התווכח

8. ראה חידושי הלכות גדולות מהרש"א יומא שם. באר שבע תמיד כח, א.
9. ראה עירובין נג, סע"א. סנהדרין יט, ב. הובא בתוד"ה יוסי - חגיגה טז, א.

עם דוד וטען שאין צורך למנות את בני ישראל, ועל כן צריך לומר שמנין זה היה באופן של רשות.

ישנם שני סוגים של ספירה: יש ספירה לצורך מצווה, ויש ספירה לדברי הרשות. המקור בתורה לאיסור הספירה, "כי תשא את ראש בני ישראל", אינו עוסק דווקא בספירה שהיא לצורך מצווה, ולכן, כשדוד רצה לספור את עם ישראל, שגם זו הייתה ספירת רשות, הגמרא יכולה להביא ראיה מפרשת כי תשא, שאסור לעשות זאת.

אך כשמגיעים לספירה שהיא לצורך מצווה, לא ניתן להוכיח מהפסוק בתורה, כי ניתן עדיין לטעון שבמקרה של צורך מצווה התורה לא תאסור את הספירה הישירה. ולכן רק הסיפורים על שאול, שעוסקים בספירה לצורך מצווה, שהרי הוא ספר את החיילים לקראת היציאה למלחמת מצווה, הם הראיה שגם במקרה כזה צריך לספור על ידי משהו אחר. לכן הגמרא במסכת יומא, שמדברת גם היא בספירה לצורך מצווה, מביאה ראיה דווקא משאול.

מדוע בכלל לספור?

אמנם, על פי האמור לעיל שמדובר כאן אודות מנין בני ישראל שתלוי ברצונו של משה, כלשון רש"י "כשתחפוץ.. לדעת כמה הם" - אינו מובן:

כיצד יתכן שמשה רבינו, רועה נאמן, "רעיא מהימנא", יחפוץ למנות את בני ישראל, בה בשעה שענין המנין כשלעצמו כרוך עם סכנה של נגף¹⁰, שלכן צריכים לחפש עצה ש"לא יהיה נגף"?

והביאור בזה:

על הפסוק¹¹ ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, מפרש רש"י: "אף-על-פי שמנאן.. (בפרשת ויגש¹²) חזר ומנאן.. להודיע חיבתו כו'". וכמבואר בזה¹³, שענין המנין מדגיש את החשיבות של כל אחד מישראל ללא חילוק בין גדול במעלה לאיש פשוט, שכולם נימנים בשווה.

ומזה מובן גם בנוגע למשה רבינו - שיחפוץ למנות את בני ישראל כדי לעורר ולגלות את חיבתו לפני המקום.

הקב"ה מנה את ישראל פעם אחת בפרשת ויגש, ופעם שנייה בפרשת שמות, לאחר ירידתם למצרים. שם שואל רש"י מדוע ה' מונה את ישראל שוב ושוב, ומסביר שזה מגיע מהחיבה של הקב"ה לעם ישראל, שלכן הוא סופר אותם שוב ושוב. מהקב"ה למד משה למנות את ישראל, כדי לעורר את חיבתם לפני הקב"ה.

ועל זה אמר לו הקב"ה: "כשתחפוץ לקבל סכום מנינים לדעת כמה הם, אל תמנע לגולגולת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים ותדע מנינם", וכאשר המנין יהיה באופן כזה, אזי "לא יהיה בהם נגף גו'".

משיחת שבת פרשת תשא ה'תשכ"ה, בלתי מוגה
תורת מנחם התועדויות, חלק מ"ב, עמ' 284 ואילך

10. בזכרון אחדים, שנתבאר, שהסכנה שע"י ענין המנין היא - ע"ד מארז"ל (ברכות נה, רע"א) "שלשה דברים מזכירים עוונותיו של אדם.. עין תפלה", כיון שע"י "מפשפשים למעלה במעשיו כו'" (פרש"י שם).
11. ר"פ שמות.
12. מו, ח ואילך.
13. ראה גם לעיל ע' 116. וש"נ.

ד. יש עשירי למניין?

<< הרבי

סופרים אצבעות

והנה, בנוגע למנין בני ישראל - "אסור למנות את ישראל... אלא מוציאים אצבעותיהם ומונים האצבעות", וזאת - אפילו כאשר מדובר אודות מנין לצורך דבר מצוה, כפסק-דין אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך¹⁴. וההוכחה לדבר - מאופן המנין עבור הפיס לעבודה בבית המקדש, שלא היו מונים את הכהנים עצמם, אלא "הממונה אומר הצביעו. והן מוציאים אצבעותיהן... ומונה על אצבעותיהן"¹⁵, וטעם הדבר, "למה מונה המניין... על האצבעות שהוציאו ולא היה מונה על האנשים עצמן. לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר. שנאמר ויפקדם בטלאים"¹⁶.

לתלמיד
עמ' 9

העבודה בבית המקדש נעשתה על-ידי הכהנים, שהיו שליחי עם ישראל.

מכיוון שכל הכהנים שנכחו בבית המקדש רצו לעשות את עבודות הבית החשובות, ואין זה אפשרי שכולם יעשו אותן, נערכה הגרלה, 'פיס' בלשון המשנה, והזוכים ברי-המזל ביצעו את העבודות. כיצד התבצע הגורל?

מקור 8 משנה תורה לרמב"ם, הלכות תמידין ומוספין, פרק ד', הלכות א', ג'-ד'

כל העבודות האלו שעושין בכל יום - בפס היו עושין אותן. וכיצד היו עושין? כל כהן בתי אבות של יום נכנסין ללשכת הגזית אחר שיצלה עמוד השחר, ומלבשין הן כבגדי כהונה. והממנה ששל הפיסות עמהן והן עומדין בהקפה והממנה נוטל מצנפת מעל ראשו של אחד מהן ומחזירה והוא האיש שמתחילין למנות ממנו ומפסין כמו שיתבאר.

לתלמיד
עמ' 9

כיצד מפסין? עומדין בהקפה ומסבימין על מנין שמונים מאה או אלף או כל מנין שסימנו עליו. והממנה אומר להם: הצביעו! והן מוציאים אצבעותיהן אחת או שתיים... ומתחיל הממנה למנות מן האיש הידוע שהסיר מצנפתו תחלה. ומונה על אצבעותיהן וחוזר חלילה, עד שישלם המנין שהסמימו עליו, והאיש ששלם המנין אצל אצבעו הוא שיצא בפס ראשון לעבודה.

ולמה מונה המנין שהסמימו עליו על האצבעות שהוציאו ולא היה מונה על האנשים עצמן? לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר שנאמר (שמואל א טו ד) "ויפקדם בטלאים".

<< הרבי

השלכה פרקטית לימינו

וזהו גם כללות הענין של מנין בני-ישראל על-ידי נתינת "מחצית השקל" - שלא ספרו את בני-ישראל עצמם, כי אם את ה"מחצית השקל" שנתן כל אחד ואחד מישראל, ועל-ידי זה ידעו את מספרם של בני-ישראל.

לתלמיד
עמ' 9

ולכן, כאשר רוצים לדעת אם יש "מנין" (עשרה יהודים) כדי לומר דבר שבקדושה - לא מונים את

16. שם הלכה ד'.

14. אורח-חיים סימן קנ"ו סעיף ט"ו.

15. רמב"ם הלכות תמידין פרק ד' הלכה ג'.

האנשים עצמם, אלא עושים זאת באופנים שונים: או שאומרים 'לא אחד', 'לא שנים', וכן הלאה, או על-ידי אמירת פסוק שיש בו עשר מילים - מילה אחת לכל יהודי, וכאשר מסיימים את הפסוק יודעים שיש מנין.

פסוק בן עשר מילים

וכמו שכתוב בספר 'הפרדס' לרש"י¹⁷: "כאשר מתכנסים לבית הכנסת ורוצים לדעת האם יש עשרה, מוחזק לנו שאסור למנות אפילו לדבר מצוה. וכך לעשות ולמנות: 'אחד' - 'ואני', 'שתיים' - 'ברוב', וכו' (הפסוק) 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך', שיש בו עשר מילים), וכאשר מסיימים את הפסוק יודעים שיש עשרה.

והנה, בקיצור שולחן-ערוך¹⁸ מובא ש"נוהגים למנותם באמירת הפסוק הושיעה את עמך וגו'. שיש בו עשרה תיבות". ולכאורה צריך עיון מהו המקור לדבריו? הרי מפורש בספר הפרדס לרש"י שמונים בפסוק "ואני ברוב חסדך כו"! וכמובן בפשטות טעם הדבר (שמונים בפסוק זה דווקא) - מכיוון ש"אבוא ביתך" נסוב על בית-הכנסת, כמו שכתוב "כי ביתי בית תפלה". ולכן, כאשר יהודים באים לבית-הכנסת כדי להתפלל לקדוש-ברוך-הוא, אזי מונין בפסוק שתוכנו מתאים לבואם לבית הכנסת: "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך גו". ועל-פי-זה, צריך עיון מהו המקור למנהג למנות בפסוק "הושיעה את עמך כו"?

דווקא הושיעה את עמך

מצד תוכן העניין של בית-הכנסת, מתאים יותר למנות בפסוק "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך כו", מכיוון שבפסוק זה מדובר אודות בואו של היהודי לבית-הכנסת - "אבוא ביתך כו". אבל אף-על-פי-כן, בדורות האחרונים דעקבתא דמשיחא, חושך כפול ומכופל דזמן הגלות, לאחר ששכר מזמן "כלו כל הקיצין" - אזי כאשר עשרה מישראל מתאספים יחדיו שאז מורגש העניין של השראת השכינה, כמבואר באגרת הקודש¹⁹ גודל העילוי דהשראת השכינה במעמד עשרה מישראל, אף שאינם מדברים בדברי תורה, ועל אחת כמה וכמה כאשר מתאספים לבית-הכנסת כדי להתפלל לקדוש ברוך הוא, הנה לכל לראש מבקשים הם: "הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם"! ולכן נהגו למנות בפסוק זה דווקא - מכיוון שבו מתבטאת בקשתם של בני-ישראל על כללות ענין הגאולה: "הושיעה את עמך גו"!

ויהי רצון שבקרוב ממש תקויים תפלתם ובקשתם של בני-ישראל: "הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם" - גאולה האמיתית והשלמה על-ידי משיח צדקנו, באופן ד"אחישנה" ב"אחישנה" גופא.

משיחת שבת פרשת ויקהל-פקודי ה'תשמ"ג, בלתי מוגה
תורת מנחם התוועדיות, ה'תשמ"ג, חלק ב', ע' 1137 ואילך

19. פרק כ"ג.

17. סימן צ"ט.
18. סימן ט"ו סעיף ג'.